

PRIORITETNE TURISTIČKE REGIJE SRBIJE

Stevan M. Stanković*

IZVLEČEK

UDK 911.6:796.5 (497.11)

Članek prinaša nekatere splošne ugotovitve o predmetu in vsebini turistične geografije in o turističnih potencialih. Podrobneje so prikazane turistične regije.

ABSTRACT

UDC 911.6:796.5(497.11)

THE PREFERRED TOURISTIC REGIONS OF SR SERBIA

The article deals with general statements on the subject and content of touristic geography and touristic potentials. Touristic regions are presented in detail.

Uvod

Turizam u Srbiji ima dugu tradiciju. Tokom minulih godina njegovi trendovi razvoja bili su različiti. Najveći uspon zabeležen je u poslednje dve decenije, ali kao izrazito kontinentalni deo Jugoslavije, Srbija u razvoju turizma višestruko zaostaje za primorskim republikama. U ukupnom broju ležaja namenjenim turistima u Jugoslaviji (1.300.000), Srbija sa 115.000 učestvuje sa 9 %. Medjutim, njen udeo u turističkom prometu i ostvarenim ekonomskim efektima, naročito po osnovu inostranog turizma, je daleko manji. Godišnji devizni priliv od 80 do 110 miliona dolara je nezadovoljavajući i nesrazmeran postojećim prirodnim i antropogenim turističkim vrednostima, posebno izvanredno povoljnom turističko-geografskom položaju, koji omogućuje razvoj tranzitnog turizma.

Oslanjajući se na tradicionalne i savremene metode geografskih proučavanja turističkih potencijala Srbije, turistička geografija može doprineti ne samo definisanju turističkih regija, već ukazati na vrste i obim turističkog prometa u njima, uvažavajući optimalne kapacitete prostora, kako bi isti ostao u izvornom stanju i kao takav imao posebnu vrednost na turističkom tržištu.

* Dr., univ. prof., Prirodno-matematički fakultet, 11000 Beograd, Studentski trg 16.

Turistička geografija

Na osnivačkoj skupštini Srpskog geografskog društva, koja je održana u Beogradu 1910. godine, velikan naše naučne misli, Jovan Cvijić, jasno je definisao njegove zadatke. Prvi su se odnosili na naučni i stručni rad, a drugi na popularisanje znanja iz geografije i srodnih nauka. Iz Cvijićevih stavova, naučnih zahteva i sposobnosti da procenjuje razvoj nauke u budućnosti, formirana su osnovna opredeljenja gotovo svih prirodnih i društvenih geografskih disciplina, koja se i danas uvažavaju (Stanković, 1974).

Sa današnje vremenske distance teško je utvrditi ko je i kada u Srbiji prvi upotrebio termin turistička geografija, da bi njime označio deo geografske nauke širokog poimanja objekata i metoda proučavanja. Sigurno je da je turistička geografija pominjana 1910. godine i da je Jovan Cvijić predviđao njen razvoj. Ovakav stav dokumentujemo sledećim rečima odštampanim u prvoj svesci Glasnika Srpskog geografskog društva: "Drugi je zadatak Geografskoga Društva popularisanje geografskih znanja ... Ovaj rad traži najviše spremnih, aktivnih i neumornih članova. Na njih se poglavito mislilo, kad je u pravilima predviđeno osnivanje sekcija Geografskog Društva u Srbiji i izvan Srbije. Ima izvesnih fakata koja će te sekcije u svojim oblastima s uspehom utvrđivati po uputstvima, koja će biti izradjena. U sekcijama će se moći naročito kultivisati turistička geografija." (Cvijić, 1912, 3).

Početak razvoja savremene geografije u Srbiji bio je praćen obimnom i raznovrsnom izdavačkom delatnošću. Time su stvorene posredne i neposredne osnove i za turističku geografiju, koja je imala dosta jasno definisane pojave, procese i probleme, kojima se mogla baviti. Neke banje, planine i gradovi, privlačili su ljude iz bliže i dalje okoline, radi lečenja, odmora, razonode i poslovnih sastanaka. U takvim centrima odvijao se izvestan promet, koji možemo smatrati turističkim.

Posle drugog svetskog rata, a naročito posle 1960. godine, u Srbiji se brzo povećava broj onih koji se bave turističko-geografskim istraživanjima. Štampani su prvi udžbenici. Organizovana postdiplomska nastava. Održano je nekoliko naučnih skupova i uradjeno više naučno-istraživačkih studija.

Izdvajamo prvi jugoslovenski simpozijum iz turističke geografije "Geografija i turistička praksa" (Arandjelovac, 1971.), na kojem je, pored ostalog, bilo reči i o društvenoj vrednosti geografskog proučavanja turizma, geografiji odmora i regionalnom aspektu u turističkoj geografiji (Vasović, 1973). Od značaja je i Kongres Medjunarodne organizacije naučnih eksperata za turizam "AIEST" (Beograd, 1975). Podneti referati o turističkoj regiji (Vasović, 1975, 102) i konceptu turističko-geografskih istraživanja (Jovičić, 1975; 33), od značaja su za potvrđivanje turističke geografije, definisanje njenog predmeta proučavanja i opravdanosti takvih istraživanja turističkog prometa u čijoj će osnovi stajati turistička geografija, bez obzira što je manje razvijena od nekih klasičnih geografskih disciplina i što se njen regionalni aspekt mora dokazivati na konkretnim primerima.

U proučavanju turizma Srbije, geografi zauzimaju značajno mesto. Za obuhvatnije zahvatanje problema, utvrđivanje naučnih istina i konceptiranje operativnih delatnosti, potrebno je sledeće:

- Izvršiti detaljnu inventarizaciju prirodnih turističkih vrednosti u svim predeonim i administrativnim celinama Srbije i u republici kao celini.
- Sistematizovati prirodne turističke vrednosti po oblicima pojavljivanja, genezi i stepenu sadašnje turističke privlačnosti i valorizovanosti.
- Klasifikovati prirodne turističke vrednosti po veličini kontraktivne zone, uz utvrđivanje osnovnih i komplementarnih vrednosti, kako bi se definisala gustina motiva u pojedinim krajevima.
- Utvrditi turističke disperzivne zone većih gradskih naselja i industrijskih centara i saglasno klasifikaciji turističkih kretanja po vrstama, intenzitetu i sezonskoj koncentraciji, uticati na uobličavanje turističkih

regija i svrsishodnu ponudu u njima.

- Posvetiti posebnu pažnju banjskim i planinskim turističkim centrima i lokalitetima, kao jezgrima budućih turističkih regija, jer je reč o prvorazrednom delu turističke ponude Srbije.
- Utvrditi prioritete za kompleksnu turističku valorizaciju odgovarajućih predeonih celina uz istovremeno definisanje makro i mikro lokacija pogodnih za izgradnju objekata turističke infrastrukture, neophodnih za obogaćivanje sadržaja boravka.
- Promovisati nove do sada nepoznate ili malo poznate turističke vrednosti Srbije (pećine, reke, klisure, veštačka jezera, lovni tereni), jer iste mogu poslužiti za formiranje turističkih centara kao osnove za buduće konceptiranje turističkih regija.
- Istraživati geografske uslove i aspekte razvoja turizma na selu u zavisnosti od tipa naselja, položaja, pristupačnosti, broja stanovnika, stambenog fonda, opremljenosti domaćinstva, očuvanosti ambijenta, izvornosti prirode i drugih karakteristika.
- Pratiti stanje životne sredine i utvrditi njene pogodnosti za turističku valorizaciju. Proučavati pozitivne i negativne efekte izazvane razvojem turizma. U tom smislu, dosledno, svuda i uvek, primenjivati geografske osnove koncepcije aktivne zaštite životne sredine.
- Razvijati metodološke osnove turističko-geografskih istraživanja uz korišćenje savremene tehnike i tehnologije.
- Naglašavati regionalni aspekt istraživanja i primenom metode komparacija diferencirati turističke lokalitete, centre i regije po ukupnoj i specifičnim vrednostima (Stanković, 1985, 182).

Navedeni (i drugi) zadaci geografskih istraživanja pojava i procesa značajnih za razvoj turizma, višestruko potenciraju potrebu specijalizovanih regionalno-geografskih istraživanja. Iz njihovog analitičko-sintetičkog upoznavanja moguće je, međusobnom komparacijom, doći do pokazatelja značajnih za opredeljenja nadležnih službi i institucija za investiranje materijalnih sredstava u izgradnju objekata, turističku propagandu i druge sfere turističke ponude.

Turistički potencijali

Izučavanje postojećih potencijala za razvoj turizma u Srbiji je veoma složeno. Ono mora bazirati na stepenu turističke valorizacije prirodnih i antropogenih resursa, koji na odgovarajući način doprinose usmeravanju turističkih tokova. Nedovoljan stepen turističke valorizacije prirodnih i antropogenih objekata, pojava i manifestacija, potvrđuje ispravnost shvatanja da ima dovoljno prostora za znatno brži razvoj turizma u Srbiji i intenzivnije privredjivanje po osnovu turizma. Ovo zbog činjenice da se izvesne turističke vrednosti u Srbiji odlikuju izvornošću, neponovljivošću u vremenu i prostoru, sve boljom saobraćajnom povezanošću i odgovarajućom tehničko-tehnološkom opremljenošću. Posebno svojstvo nekih turističkih lokaliteta, centara i regija u Srbiji, proističe iz mogućnosti da se u njima komplementarno i kompleksno razvija više vrsta domaćeg i inostranog turizma.

Ekonomski značajniji stepen turističke valorizacije može se postići kompleksinijom turističkom prezentacijom manjih i većih predeonih celina, odnosno, turističkih regija sa centrima, lokalitetima i saobraćajnim pravcima. Srbija na svojoj teritoriji ima takve celine u kojima je koncentrisan veći broj prirodnih i antropogenih turističkih vrednosti, koje su svojevrsna osnova za diferenciranje prioriternih turističkih regija. Iste treba favorizovati kroz izgradnju turističko-ugostiteljskih objekata, saobraćajnica i prateće infrastrukture (Stanković, 1981, 17).

Gustina i teritorijalni razmeštaj turističkih potencijala na teritoriji Srbije nije svuda podjednak, što potencira mogućnost formiranja različitih turističkih regija. Na osnovu turističko-geografskih istraživanja moguće je izdvajanje predeonih kompleksa sa većim i manjim brojem turističkih vrednosti na jedinici površine. Pri tome je moguće izdvojiti turističke regije sa elementima lokalne, regionalne, republičke, jugoslovenske i svetske privlačnosti i odgovarajuće kontraktivne zone. Uvidom u postojeći potencijal, na teritoriji Srbije je moguće izdvajanje teritorijalnih kompleksa sa grupnim i linearnim razmeštajem turističkih vred-

nosti. Grupni razmeštaj turističkih vrednosti karakterističan je za ravničarske, kotlinske i planinske delove Srbije. Na takvim teritorijalnim kompleksima moguće je formiranje primarnih i sekundarnih turističkih centara, sa gravitacionom zonama različite veličine. Kod linearnog razmeštaja turističkih vrednosti, koji je zastupljen duž rečnih dolina i važnijih saobraćajnica, izdvajaju se atraktivni centri i kraći i duži sektori. U oba slučaja moguće je formiranje turističkih regija, ali se do kompletiranja istih teško i sporo dolazi, te se pre može govoriti o potencijalnim turističkim regijama.

Turističke regije

Sa aspekta savremenog turizma, posebno stacioniranog, važno je da postoje manje i veće predeone celine sa izvornom, dobro očuvanom i zaštićenom životnom sredinom. Takve prostore uslovno označavamo sanatorijem i njima ima u različitim delovima Srbije. Po fizionomiji i nameni krajnje su kontrastni gradskim naseljima sa razvijenom industrijom, te su ka njima usmereni odgovarajući turistički tokovi. Naravno, mnoge takve predeone celine ne možemo poistovetiti sa turističkim regijama, čije objašnjenje izvodimo iz definicije geografske regije. Ovo zbog toga što je u postojećoj turističkoj literaturi malo naučnih radova koji se odnose na metodološke i teorijske postavke ovog problema.

Turistička regija je takva prostorna celina u kojoj je turizam dominantna ili objedinjujuća funkcija, a geografski lik u osnovi posledica te funkcije (Vasović, 1982, 12). Pri tome je moguće izdvajanje homogenih i heterogenih turističkih regija. Homogene turističke regije se odlikuje time da je turizam u njima osnovna delatnost i glavni izvor prihoda većine domicilnog stanovništva. To znači da je razvijen i da se ka njemu usaglašavaju prateće delatnosti (saobraćaj, trgovina, deo poljoprivrede, znanstvo, proizvodnja suvenira, gradjevinarstvo, uređenje prostora). Heterogene turističke regije su one u kojima se privredjivanje po osnovu turizma dopunjuje sa drugim delatnostima, koje dominiraju, i u manjem ili većem procentu učestvuje u formiranju dohotka postojećeg

stanovništva (Radović, 1968).

Iz ovakvih stavova nameće se zaključak da je u Srbiji, kao turistički nedovoljno razvijenoj republici, opravdanije i jednostavnije izdvajanje heterogenih nego homogenih turističkih regija, jer prve izrazito dominiraju nad drugim. "Bilo je pokušaja turističke regionalizacije pojedinih republika ili Jugoslavije kao celine, ali su oni vrlo diskutabilni već samim tim što nisu polazili od određene definicije turističke regije.

Jedno se mora odmah i jasno reći: turističkom regijom ne možemo a priori proglašavati svaki deo geografske sredine, koji je ispunjen visokoatraktivnim elementima, pa makar prostorno i srećno koincidirali brojni prirodni i antropogeni elementi velike turističke vrednosti. Takav prostor ne možemo označiti turističkom regijom ni onda, kada se njegove atraktivnosti počnu valorizovati u turizmu; on se uobličuje u turističku regiju tek kada se suprastruktura vizuelno projektuje u to-me regionalnom okviru" (Vasović, 1975, 103).

Za koncepciju politike razvoja turizma u Srbiji i donošenje odluka o ulaganju investicionih sredstava u turističko-ugostiteljske objekte, prostorno, fizionomsko i funkcionalno definisanje turističkih regija je od izuzetnog značaja. Značajna je činjenica da "Veličina teritorije turističkih regija ne zavisi od razvoja i organizacije ukupnog društveno-ekonomskog života, već od prostornog kontinuiteta motiva, funkcija i elemenata sektorskog razvoja u okviru regionalne strukture privrede. Stoga granice i veličina turističkih regija mogu se razlikovati od ekonomskih, prostorno-planerskih i sličnih vrsta regija" (Nikolić, 1984, 51). Nije od značaja ni to da li je reč o planinskoj, banjskoj, gradskoj ili jezerskoj turističkoj regiji, koje su karakteristične za Srbiju. Turističke regije specifičnog izgleda i posebnih funkcija, izgradjuju se decenijama. Pri tome je poželjno uzlazno turističko privredjivanje, koje doprinosi uspostavljanju komplementarnosti, spajanju i prožimanju turistički valorizovanih prirodnih i spomeničkih vrednosti sa objektima materijalnog obezbeđenja turizma (turističko-ugostiteljski objekti, saobraćajnice, sportski tereni).

Uvažavajući atraktivnost motiva, saobraćajne uslove, stepen razvoja turističkih kapaciteta, opremljenost turističkih centara i lokaliteta, kao i obim turističkog prometa, na teritoriji Srbije (bez SAP), izdvojene su sledeće prioritetne turističke regije: Djerdapska, Niško-sokobanjska, Zlatiborska, Vranjsko-banjska, Podrinjska, Južnomoravska, Kopaonička, Novopazarska i Golijska. Ocenjujući analizirane pokazatelje odgovarajućim brojem poena, navedene turističke regije su rangirane na sledeći način: Djerdapska 2.773, Niško-sokobanjska 2.534, Zlatiborska 2.326, Vranjsko-banjska 2.184, Podrinjska 2.005, Južnomoravska 1.577, Kopaonička 1.386, Novopazarska 856 i Golijska 741 (Nikolić, 1984, 102). Izdvojenim turističkim regijama treba dodati Fruškogorsku iz Vojvodine, Prokletijsko-metohijsku i Šar-planinsku sa Kosova i time zahvatiti Srbiju u celini. Po broju poena, a na osnovu istih kriterijuma, prioritetne turističke regije iz Vojvodine i sa Kosova, sigurno bi se našle u sredini interpretirane rang liste.

Izvedena turistička regionalizacija znatno odgovara savremenoj stvarnosti turizma u Srbiji. Pri tome je važno istaći da je stepen razvijenosti turizma u navedenim regionalnim celinama, meren smeštajnim kapacitetima, brojem zaposlenih u turizmu i ostvarenim ekonomskim efektima, veoma različit. Najvećom ekspanzijom razvoja ističe se Kopaonik, te će na istom uskoro biti više od 10.000 turističkih ležaja, što označava najveću koncentraciju u turističkoj ponudi Srbije.

Medju geomorfološkim vrednostima sa stanovišta turizma ističu se planine, a medju njima Kopaonik, Zlatibor, Tara, Prokletije, Šar planina i Fruška gora. Od hidrografskih objekata, sa aspekta turizma, jugoslovensku i međunarodnu vrednost imaju neki termomineralni izvori u banjama. Izgradjenošću objekata, medicinskom službom i opremom, ovladanošću terapijskih postupaka ističu se Vrnjačka Banja, Sokobanja, Niška Banja, Bukovička Banja i Mataruška Banja. Od reka, bogastvom vode i mogućnostima za razvoj više vrsta turizma, ističu se Dunav, sa dva jezera u djerdapskom sektoru, Drina sa jezerima i Tisa u vojvodjanskoj ravnici.

Kulturno-istorijski objekti, kao turističke vrednosti, dobro su evidentirani, neki dobro restaurirani i zaštićeni, ali nedovoljno iskorišćeni, za formiranje svrsishodne ponude turističkom tržištu. Prioritete imaju Lepenski Vir (arheološki lokalitet), Gamzigrad i Mediana (rimski kulturni spomenik), Sopoćani, Mileševa, Manasija, Ravanica, Studenica, Žiča, Ljubostinja, Lazarica, Kalenić, Dečani, Pećka Patrijaršija, Gračanica (srpska srednjovekovna baština), Petrovaradin, Beograd, Smederevo, Golubac, Fetislam, Niš, Maglič, Zvečan (srednjovekovni utvrđeni gradovi), Cer, Gučevo, Slobodište, Kadinjača, Šumarice, Memorijalni centar "Josip Broz Tito" (Jugoslavija danas).

Nabrojane (i druge) turističke vrednosti nalaze se u izdvojenim prioritetnim turističkim regijama i daju im izuzetne karakteristike. Uslovljavaju razvoj više vrsta turizma i moraju se uvažavati kao osnova za donošenje predloga budućih planova razvoja turizma. U uslovima i prostoru nedovoljno razvijenog turizma, objekti i lokaliteti velike turističke vrednosti, osnova su formiranja turističkih regija i kao takve ih treba uvažavati (Stanković, 1986, 5).

Literatura:

- Stanković, M.S., 1985, Razvitak i zadaci turističke geografije u Srbiji. Posebna izdanja Odseka za geografiju i prostorno planiranje, knjiga 3, Beograd.
- Cvijić, J., 1914, Geografsko društvo i Glasnik. Glasnik Srpskog geografskog društva, 1, Beograd.
- Vasović, M., 1973, Regionalni aspekt u turističkoj geografiji. Zbornik radova "Geografija i turistička praksa", Odsek za geografske nauke i Institut za turizam i prostorno planiranje, Posebna izdanja, 2, Beograd.
- Vasović, M., 1975, O turističkoj regiji. Turizmologija, Posebna izdanja, 1, Beograd.
- Jovičić, Ž., 1975, Koncept turističko-geografskih istraživanja u Jugoslaviji. Turizmologija, Posebna izdanja, 1, Beograd.
- Stanković, M.S., 1981, Prirodni i antropogeni turistički motivi SR Srbije i ocena njihove vrednosti. "Turistički potencijali Srbije", sveska 1, Institut za turizam Odseka za turizmološke nauke PMF, Beograd.
- Stanković, M.S., 1983, Turistički motivi Srbije. Glasnik Srpskog geografskog društva 63, št. 1, Beograd.

- Vasović, M., Jovičić, Ž., 1982, Važnije turističko-geografske regije Evrope. IRO "Rad", Beograd.
- Radović, M., 1988, Značaj regionalno-prostornog planiranja u turizmu s posebnim osvrtom na regiju Južnog Jadrana. Zbornik na VIII. kongres na geografite na SFRJ, Skoplje.
- Nikolić, S., 1984, Regionalni prioriteti razvoja turizma u SR Srbiji van teritorija SAP. NIŠRO "Turistička štampa", Beograd.
- Stanković, M.S., 1986, Prostorni potencijali turizma uže Srbije. Teorija i praksa turizma, Beograd.

THE PREFERRED TOURISTIC REGIONS OF SR SERBIA

Tourism in Serbia has a long tradition. The most prominent results were achieved in the course of the past two decades, but lagging behind the developing tourism of the coastal republics is all too evident.

Touristic geography first started to develop in 1910 upon the definition by Jovan Cvijić of the tasks to be performed by the Serbian Geographical Society. Therefrom originated further development of some target investigations of the admittedly touristic regions aimed at marking the priorities, this being essential to investing in appropriate provisioning of the touristic environments. The following regions claimed priority: Djerdap region, Niš-Sokobanja region, Zlatibor region, Vrnjačka Banja region, the Podrinje, Južna Morava region, Kopaonik region, Novi Pazar region, the Golija, the Fruška Gora, the Prokletije-Metohija, and Šarplanina region.

The cited regions show differing degree of touristic development. Prevailing are the heterogenous regions whose population, in addition to tourism industry, engages in other fields which, as yet dominate over the tourism both in number of the engaged and in the attained economic effects.